Hagiografski diskurz v zgodnjih biografijah o Prešernu

Alenka Koron

Tukajšnji razmislek o zgodnjih biografijah, ki so v 19. stoletju skušale zajeti edinstvenost življenja in dela Franceta Prešerna, je mogoč ob predpostavki, da resno vzamemo metaforo kulturnega svetnika, kakor so predlagali Marko Juvan, Marijan Dović, Sveinn Yngvi Egilsson in Jón Karl Helgason med drugim že v prispevkih za projekt *Islandski in slovenski kulturni svetniki*, objavljenih leta 2011 v tematskem sklopu *Romantika in nacionalni pesniki na evropskih obrobjih: Prešeren in Hallgrímsson* v reviji *Primerjalna književnost*.[1] Tako Jónas Hallgrímsson kot France Prešeren – tu nas predvsem zanima slednji – veljata zaradi posebne kulturne vloge in položaja vsak v svoji literarni kulturi za nacionalna pesnika v pomenu, ki ga je za ta značilni pojav romantičnega kulturnega nacionalizma razvil Virgil Nemoianu (2002). Za prepoznanje in izbiro Prešerna kot nacionalnega pesnika v horizontu sekularizirane moderne »civilne religije« kulturnega nacionalizma (Juvan 2011: 120, 121),[2] ki je v marsičem posnemala diskurze in prakse tradicionalnega krščanstva in cerkve, so bili seveda pomembni tako Prešernova osebnost kot njegovo kulturno delovanje in pesniško ustvarjanje. Toda do širšega družbenega konsenza o vlogi pesnika, ključnega za konstruiranje nacionalne identitete, je prišlo postopno v procesu kanonizacije (prim. Dović 2010), v diskurzih in praksah kulturnega spomina, med katere sodijo tudi življenjepisne prakse. Te prakse, kakor so se vzpostavile v 19. stoletju, bomo torej v nadaljevanju opazovali na podlagi analogije med nacionalnimi pesniki in krščanskimi svetniki in ta odpira možnost, da jih obravnavamo kot specifične hagiografske spise.

Preden se lotimo obravnave konkretnih primerov, je potrebnih nekaj terminoloških pojasnil. Poznoantični izraz *biographia* (iz gr. *bíos* = življenje in

[1] Prim. tudi Dović (2014: 224) in Dovićevo razpravo v tej knjigi.

[2] Pojem »civilne religije« prevzema Juvan po Robertu N. Bellahu in Mary Ann Perkins.

gráphein = pisati) ima skoraj idealno slovensko prevedenko: življenjepis.[3] Splošno vzeto pomeni biografija oziroma življenjepis prikaz življenja kake osebe, raznolika historična in žanrska pojavnost biografij pa omogoča tudi govorjenje o življenjepisnih oziroma biografskih praksah. Tako je na primer mogoče razlikovati med literarno ali tudi popularno in znanstveno biografijo, splošno opredeljeno kot prikaz življenja in dela neke osebe, hkrati pa se zavedati, da se lahko življenjepis pojavlja v različnih oblikah in dolžinah od nekrologa, portreta, do eseja ali na primer leksikonskega članka, od približno 19. stoletja dalje tudi kot monografija, ki skuša vpeti obravnavanega posameznika v nek časovni kontekst. Prav tako je mogoče najti predhodnike biografij že v antiki (npr. Plutarh in Svetonij), v srednjem veku obstaja cel grozd življenjepisnih žanrov (vita, passio, martyrium, gesta, legenda, miracula itn.) in avtorjev hagiografij, v novem veku pa sta pomembna Boccaccio in Vasari. Povečan interes za biografije je mogoče zaznati že v 18. stoletju, posebno vlogo pa so v 19. stoletju dobile znanstvene biografije, kar je mogoče pripisati tako povečani vlogi zgodovinopisja kot literarne zgodovine, po drugi strani pa tudi »uveljavljanju pogleda na umetnost kot individualnega izražanja ustvarjalne osebnosti« (Dolinar 1987: 270). Znanstvena biografija je dosegla vrhunec v času pozitivizma, ko je skušala z rabo virov in dokumentiranjem trditev razkriti kavzalne zveze med življenjem ter determinantami duševnosti ustvarjalca in njegovim delom. Upad empiričnega historizma je prinesel precej skepse do biografij in tudi do biografske metode v literarni vedi. Nadaljnji razvoj na ozadju mišljenjskih usmeritev v 20. stoletju pa je težko spraviti na skupni imenovalec. Zdi se predvsem, da se je povečal interes biografov za zasebnost biografirancev, da so nastali hibridi med znanstvenimi in literarnimi biografijami in da so med slednjimi pogoste samorefleksivne biografije, ki tematizirajo pogoje lastne produkcije.

Izraz *hagiografija*[4] označuje teološko disciplino, ki proučuje svetnike, pa tudi pripovedni korpus, ki jih zadeva in je sestavljen iz tekstov zelo različnih žanrov:

[3] V Kartoteki slovenskih literarnoteoretičnih terminov na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede je zabeležena raba nemške besede Biographie v nemškem časopisu v slovenskem kulturnem prostoru že leta 1835; izraz življenjepis je bil v periodiki uporabljen leta 1850, biografija pa 1869.

[4] O izvoru in razvoju ter pomenskih razsežnostih pojma hagiografije gl. prispevek Davida Movrina v tej knjigi. O hagiografijah v območju literarne vede piše tudi Ogrin (2011: 66–68) in se pri tem sklicuje zlasti na Hippolyta Delehaya in Ernsta R. Curtiusa.

pasijonov mučencev, zgodb o življenju svetnikov, posameznih anekdot, videnj, zbirk čudežev, zgodb o relikvijah, kanonizacijskih aktov, liturgičnih knjig itn. Izraz je za ta pisani korpus v rabi šele od 19. stoletja naprej,[5] samo hagiografsko izročilo pa seže prav v antiko. Tudi oblike hagiografij ali hagiografskih spisov so različne. Pasijon sv. Perpetue se na primer začne kot dnevnik v prvi osebi in konča kot tretjeosebno poročilo o njenem mučeništvu. Zgodnje hagiografije so bile pogosto v obliki pisma (npr. *Mučeništvo sv. Polikarpa*, *Življenje sv. Antona* v zapisu sv. Atanazija Aleksandrijskega). Medtem ko je bolandist Hippolyte Delehaye (1905), utemeljitelj moderne hagiografije, termin omejil na krščanske tekste, je Thomas Head (2001: xiii) skoraj stoletje za njim zaznal njegovo širitev v raziskave drugih religij, zlasti judovstva in islama.

Hagiografija pa ni edini termin za to zvrst besedil, ampak je tako v teološki kot literarnovedni rabi še legenda. Izraz *legenda* prvotno latinsko ni pomenil vsebinske oznake, ampak le besedilo, ki se pri bogoslužju bere, v nasprotju s drugimi, ki jih pojejo ali molijo. Bere se (še zdaj) lahko odlomke *Svetega pisma* (biblično berilo), spisov cerkvenih očetov (patristično berilo) in svetniško (hagiografsko) berilo (prim. Smolik 1997: 497, 509). Kakor nas pouči *Lexikon für Theologie und Kirche*, je legenda pozneje postala »splošen izraz za bolj ali manj nekritične zgodbe o svetnikih in čudežih v kultni ali zasebni rabi, dandanes navadno v rabi za zgodbe o življenju svetnikov, prepredene z religiozno, ljudsko ali pesniško domišljijo, priljubljen tudi kot izraz za knjigo, ki opisuje življenje svetnikov« (Zimmermann 1934: 450). Analogno s podobnimi pojavi v drugih religijah se je legenda v krščanstvu razvila iz čaščenja apostolov, mučencev in asketov in našla svoj literarni izraz v apokrifnih evangelijih, apostolskih zgodbah, v 4. in 5. stoletju pa tudi v dejanjih mučencev, poročilih o najdbah in prenosih relikvij in leposlovnih meniških življenjepisih. Med 6. in 8. stoletjem je legenda pogosto črpala iz orientalskih virov, včasih celo iz budističnih, v času križarskih vojn iz pravljic *Tisoč in ene noči*, pred tem tudi iz irskih pravljičnih motivov, redkeje iz poganskih mitov. V starokrščanskem času in celotnem srednjem veku so bile legende namenjene čaščenju vere, iz njih pa izhajajo nabožne novele in romani, ki si ne prizadevajo za zgodovinsko natančnost. Zaradi priredb ljudskih pravljic in pripovedk so zgodovinska dejstva v legendi idealizirana, napihnjena in preoblikovana, zlita z drugimi, v središču pozornosti pa je čudež (tudi čarovnija), ki

[5] Kot navaja Kartoteka slovenskih literarnoteoretičnih terminov, se je izraz hagiografija v periodiki pojavil razmeroma pozno, šele leta 1940.

naposled preraste vse in se pri tipični obliki neštetokrat ponovi. Pogosto skuša legenda tudi vzročno razložiti imena, podobo, nastanek romarskih poti itn. V poznem srednjem veku so bile legende priljubljeno in močno sredstvo za religiozno vzgojo ljudstva, medtem ko je v humanizmu in reformaciji ter v razsvetljenstvu njihov pomen upadel. V nacionalnih literaturah je legenda[6] pogosto doživela epske in dramske predelave, pomembno pa je vplivala tudi na razvoj likovne umetnosti (prim. nav. d.: 450–451). Zaradi njenih idiličnih sestavin jo je rehabilitirala romantika, pesniške motive in simbole pa so uporabljali tudi v novi romantiki in poznejših obdobjih (prim. Vidmar, Stergar in Butina, ur. 2009: 196–197). Spričo neupoštevanja zgodovinskih podlag se torej legende[7] (v teološki razlagi) drži nekoliko slabšalen pomen, ki ga omenja tudi Smolik (1997: 509, op. 2), in verjetno zaradi njega v svojem *Pregledu* tovrstnega slovenskega gradiva raje uporablja termin *hagiografsko slovstvo*.[8] Tudi *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft* (Leksikon nemške literarne vede) določa, da je legenda »literarna zvrst, kratka nabožna pripoved o svetih osebah, predmetih ali dogodkih« (Kunze 2007: 389), razlikuje pa dva pomena legende. V prvem, tradicionalnem pomenu se rabi kot hagiografija, torej življenjepis svetnika; v drugem, ki upošteva tudi bogato produkcijo profanih legend, neposredna navezava na svetnike oziroma na sveto nasploh ni več nujna, tako da se legenda ne nanaša zgolj na religiozne, temveč tudi na druge, po strukturi in funkcijah sorodne svetovnonazorske dogme in jih ohranja. Kriterij nabožnosti je ukinjen, nadomešča ga splošnejši kriterij relevantnosti (prim. nav. d.: 390).[9]

Delna prekrivanja, konvergence in medsebojna prepletanja pojmov, na primer hagiografije in legende, srednjeveških predhodnic biografije in hagiografije, in njihovo širjenje, na primer hagiografije na nekrščanske življenjepise svetih mož ali legende na življenja posvetnih osebnosti (prim. Jolles 1978:

[6] Kot priča Kartoteka slovenskih literarnoteoretičnih terminov, je bil izraz v našem kulturnem prostoru rabljen že leta 1821 v *Illyrisches Blatt,* literarni prilogi nemškega časopisa *Laibacher Zeitung*.

[7] Legende so pogosto krožile v obliki zbirk. Ena najbolj znanih je Legenda aurea Jakoba iz Vorazze iz 13. stoletja.

[8] Tudi Matija Ogrin (2011) uporablja v razpravi o koroškem rokopisu iz 18. stoletja, katerega naslov se začenja z besedami Dober Legent teh Suetnikov, termin hagiografska literatura.

[9] Leksikonski prispevek Janka Kosa v *Enciklopediji Slovenije* na primer pregleda prisotnost legende in ne hagiografije v slovenski književnosti (1992: 117–118).

46–47), vzbujajo nekaj negotovosti in dvomov glede rabe. Zato ni presenetljivo, da je sodobni raziskovalec hagiografij, Marc Van Uytfanghe, soočen z obstojem helenističnih *aretalogij*, tj. raznovrstnih nekrščanskih in krščanskih besedil, ki vključujejo pripovedi o čudežih bogov ali ljudi z nadnaravnimi močmi (Van Uytfanghe 1993: 142), in splošno žanrsko in oblikovno pestrostjo ter hibridno naravo življenjepisov svetih mož, namesto hagiografije vpeljal pojem hagiografski diskurz. Ta vsebuje štiri temeljne sestavine, s pomočjo katerih je obravnaval korpus nekrščanskih, judovskih in krščanskih poznoantičnih tekstov.[10] Čeprav je na primer v t. i. duhovnih biografijah (*biographies spirituelles*) ali v drugih žanrih mogoče slediti zgolj posamezni od teh sestavin daleč nazaj v antiko, pa prisotnost zgolj ene od njih še ne ustreza vpeljanemu pojmu. Šele preplet vseh štirih dejavnikov upravičuje govorjenje o kompleksnem hagiografskem diskurzu. Koncepcije hagiografskega diskurza in njegovih sestavin ni spremenil niti pozneje, o čemer priča članek Marca Van Uytfangha iz leta 2011, po katerem je prvi pravi (znani) primer hagiografskega diskurza besedilo Filona Aleksandrijskega *Mojzesovo življenje*, nastalo v 1. stoletju (gl. Van Uytfanghe 2011).

Eden od spremnih pojavov nacionalne kanonizacije Prešerna, ki je sledila postopno v desetletjih po njegovi smrti,[11] je bil prav vznik različnih biografij o pesniku, ki so do neke mere reprezentativne za žanrski razvoj slovenske biografije sploh. Najpomembnejše znanstvene biografije o Prešernu so resda nastale šele v 20. stoletju, toda začetki biografskega pisanja segajo že v 19. stoletje. V nadaljevanju bom skušala te začetke opazovati z ekstrapolacijo značilnosti hagiografskega diskurza na področje sekularnih besedil in ustrezno prilagoditvijo Van Uytfanghejevih štirih dejavnikov horizontu kulturnega nacionalizma. Prvič, besedila, za katera je značilen hagiografski diskurz, ki konstruira kulturnega svetnika, obravnavajo osebe, ki so na poseben način zavezane narodu in narodnemu, mu s svojim delovanjem služijo in so tudi same karizmatične, skoznje pa prosevajo značilnosti naroda oziroma narodne identitete. Drugič, gre za besedila, ki so močno stilizirana. Začetna stilizacija zadeva že subjektivnost kulturnega svetnika, ki je historična oseba; največkrat jo dopolnjuje ustno ali pisno izročilo, najpomembnejšo stilizacijo pa prispevajo avtorji besedil, ki v evocirane osebe v veliki meri projici-

[10] O hagiografskem diskurzu, njegovih sestavinah in Van Uytfanghejevi obravnavi besedilnih primerov glej podrobneje že omenjeno razpravo D. Movrina v tej knjigi.

[11] O Prešernovem vzponu na slovenski Parnas več v Dović 2010.

rajo lastne (narodne) ideje in ideale. Vsak kulturni svetnik je konstruiran, kar vključuje tudi primere s fiktivnimi elementi. Tretji dejavnik je tesno povezan s prejšnjim, gre pa za funkcijo besedil. Ta je predvsem performativna in ne informativna; avtorji skušajo prepričati, torej apologetsko zagovarjati, idealizirati, podati svoje junake kot posnemanja vreden narodni zgled in tako prek njih propagirati nacionalno misel in način življenja, ki ga ti utelešajo. Ena od posledic performativne funkcije je tudi *memoria tendenziosa*: v razpoložljivem izročilu se obdrži le pozitivno, podatki so usmerjeni in izbrani v funkciji cilja, ki določa stilizacijo in ustvarja verjetni kontekst. Lahko bi se tudi reklo, da tako zastavljena duhovna biografija ni nevtralna, ampak da druži biografsko s panegirikom in pledoajejem. In četrtič, stilizacija s performativno funkcijo je opravljena s pomočjo določenega števila arhetipov, ki razkrivajo (narodne) vrline in čudeže. Hagiografski diskurz je pravzaprav diskurz o vrlinah in čudežih. Zadnja razsežnost je lahko zelo razvita ali zelo omejena, toda etos, ki ga kulturni svetniki živijo, učijo ali konkretizirajo s svojim kulturnonacionalističnim obnašanjem in dejanji, je vedno prisoten (prim. Van Uytfanghe 2011: 37–43; 1993: 148–149).

Med zgodnejše poskuse biografiranja Prešerna sodi spis *Prešernovo življenje* Frana Levstika, nastal v prvih mesecih leta 1863, a prvič natisnjen šele v *Slovanu* leta 1914. Levstik se je pri pisanju opiral na zgodnejši (nemški) osnutek Ludvika Germonika, vendar je ugotovil, da je podatkovno nezanesljiv, in očitno tudi na anekdotično in spominsko ustno izročilo, toda zaradi drugih obveznosti sam ni mogel opraviti potrebnih raziskav, in spis je ostal nedokončan. To je morda eden od razlogov, da ga pač ni mogoče imeti za primer kompleksnega hagiografskega diskurza, čeprav najdemo v njem značilne mladoslovenske kanonizacijske geste. Tako je na primer pesnik že v incipitu spisa predstavljen kot »ta do zdaj še nedoseženi velikan slovenskega pesništva« (Levstik 1956: 246), torej kot največji *slovenski* in ne na primer kranjski pesnik. Ima ga torej za »velikega človeka« in ko govori o zgodnjem vplivu roditeljev na mladost vsakega velikega človeka, še posebej pesnika, ga postavlja v bližino Goetheju.[12] Toda

[12] Levstik pravi takole: »V življenju vsakega velikega človeka sta oče in mati dve najvažnejši osebi, ker mati prve besede otroku poklada na jezik in prve misli mu cepi v srce; […] Oče pak je njegov prvi učitelj, kar se tiče uma, njegov prvi zakonik, razlagajoč mu, kaj je prav, kaj ne; […] Prvih čutov nedolžne, cvetne mladosti se ne more noben človek do groba iznebiti, posebno pa ne tako živočutno srce, kakršno mora imeti pevec. Kdor je bral Goethejev životopis, ni treba, da bi mu to reč obširneje raz-

pri opredeljevanju Prešerna kot nacionalnega pesnika Levstik še zdaleč ni tako ekspliciten, kot na primer za njim Josip Stritar.

Stritarjev poskus biografije *Prešernovo življenje* iz leta 1866 je resda kratek in podatkovno še vedno skop, a v njem je mogoče zaznati vse štiri komponente hagiografskega diskurza. Skupaj z njegovim interpretativnim esejem *Prešernove poezije* tvori uvod v (prvo) posthumno izdajo *Poezij*, napisan za prvi in edini zvezek »zbirke najboljših del slovenskih pisateljev« Klasje z domačega polja, ki sta jo ob Levstikovi podpori z jasno razvidno kanonizacijsko namero zasnovala Josip Jurčič in Stritar. Že v prvem odstavku življenjepisa Stritar »našo lepo deželo« in »ljudstvo, ki v nji prebiva« (a navzven oziroma mimoidočemu tujcu ne kažeta svojih [notranjih] lepot), enači s Prešernom, »ki je v vsem pravi, zvesti sin, rekel bi, cvet svoje domovine in svojega naroda«, tako kakor je značilno za hagiografski diskurz, namreč da značilnosti naroda prosevajo v biografirančevi osebi. Misel o nasprotju med videzom in notranjo lepoto oziroma resnico pa prenese tudi na razmerje med njegovo poezijo in življenjem. Tako je tudi Prešernovo življenje navzven »mirno, vsakdanje, vse njegovo bitje je bilo preprosto, navadno, domače« in v tem je pesnik podoben Sokratu, »ki je bil slaba, nelepa posoda najblažjih misli, najvišjih resnic« (Stritar 1955: 9–10). Tako uvod kot nadaljevanje življenjepisa sta stilizirana, avtor pa očitno projicira svoje ideje in ideale v Prešernov lik; tako na primer poveliča njegove advokatske veščine, češ »bil je izvrsten delavec« (nav. d.: 11), izpostavi njegov etos in naklonjenost otrokom, ki so ga klicali »Doktor, fig!«, (14) ker jih je radodarno zalagal s sladkim suhim sadjem, razumevajoč je glede njegovih pivskih navad[13] in sploh apologetski in selektiven pri navajanju biografskih dejstev: naglaša številne dopadljive pesnikove lastnosti, ničesar pa na primer ne pove o razmerju z Ano Jelovšek, materjo njegovih nezakonskih otrok. Nato še povzdigne Prešerna v prvega slovenskega pesnika (15), s tem pa implicitno tudi v nacionalnega pesnika. Sledi napoved premika pozornosti na obravnavo poezije kot svojevrstnega nadaljevanja življenjepisnega diskurza, kar nam dopušča, da oba spisa razumemo kot nekakšno celoto: »Pravo Prešernovo življenje pa so njegove poezije.« (15) V eseju *Prešernove poezije* je Stritar glede Prešernovega

kladal. In prav o Prešernovih roditeljih ne vemo nič, ali vsaj zvedeli nismo še nič, kar je pa gotovo še mogoče.« (Levstik 1956: 251)

[13] Stritar namreč piše: »Ne sodímo torej preostro ter ne čudímo se, če vidimo nesrečnega pesnika, da išče svojim bolečinam ne zdravila, ampak le mamila tam, kjer je [sic!] vsaj za nekoliko ur 'vseh bolečin se pozabljivost pije'.« (Stritar 1955: 13)

kulturnega svetništva tudi povsem ekspliciten in performativen ter še vedno ali že spet seveda hagiografski, saj pravi:

> Vsak omikan narod ima v literaturi moža, katerega ne časti, ne hvali samo, katerega zares ljubi kakor svojega prijatelja; vse mu je lepo na njem, vse ljubo, še celo njegove napake; […] greh se mu zdi vsaka beseda, katera bi ga kolikaj grajala; greh se mu zdi še premrzla hvala. Vsak narod ima moža, katerega si misli s sveto, čisto glorijo okoli glave. Kar je Angležem Shakespeare, Francozom Racine, Italijanom Dante, Nemcem Goethe, Rusom Puškin, Poljakom Mickiewicz – to je Slovencem Prešeren! […] Ako klasike imenujemo tiste pisalce, v katerih se lepe, splošno človeške, ne samo individualne misli in čuti razodevajo v lepi, dovršeni obliki; kateri imajo veljavo za zmerom, ne samo za svoj čas, za svoje vrstnike; kateri so vredni, da se stavijo za zgled prihodnjim; smemo po pravici Prešerna imenovati klasika. […] Ponosno smemo reči, da tudi naš Prešeren je eden tistih izvoljenih organov, po katerih se na zemlji razodeva rajska lepota, nebeška poezija. Ko bi se sklicali narodi pred sodni stol, naj se izkažejo, kako so gospodarili z izročenimi talenti; kako se je vsak po svoje udeležil vesoljne človeške omike, smel bi se mali slovenski narod brez strahú pokazati med drugimi z drobno knjigo, kateri se pravi: Prešernove poezije. (Stritar 1955: 18, 46)

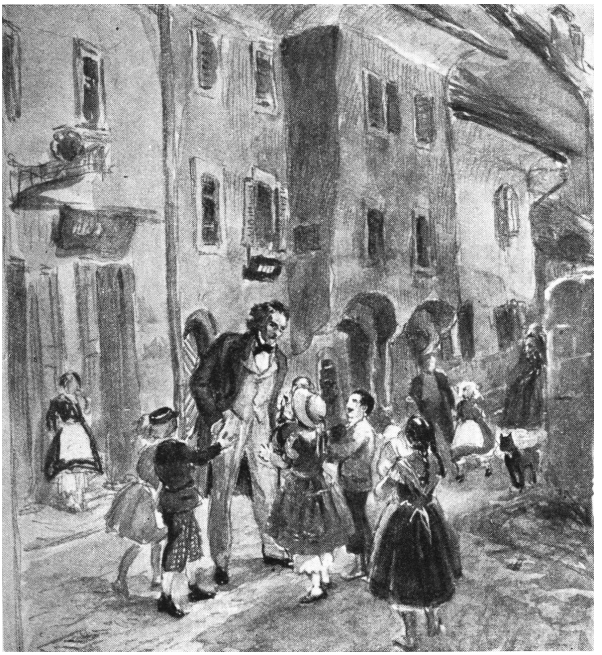

Ivan Vavpotič, »Doktor Fig!«, kolorirana risba, 1932

Tudi biografski esej Frana Levca *Dr. France Prešeren* iz leta 1879, ki povsem nedvoumno razglaša Prešerna za nacionalnega pesnika, lahko imamo za primer izoblikovanega hagiografskega diskurza. Kot omenja avtor, je esej pisan na podlagi dokumentov in ustnega izročila, zbranega med pesnikovimi sodobniki in znanci. Kljub temu je besedilo stilizirano, blizu je apoteozi, pesnik pa je obravnavan kot »naš neumrjoči Prešeren«, imenovan je tudi za »stvarnika in ustanovitelja slovenskega pesništva«, prvega, »ki je slovenskemu pesništvu dal umetniško dovršeno, klasično vsebino« (Levec 1965: 172) . Vseskozi je označevan kot »naš«, »mi« pa smo seveda vsi (hvaležni) predstavniki narodne skupnosti Slovencev, ki ji je s svojo poezijo ustvaril »pravo narodno knjigo«,[14] kar je pesnikova poglavitna vrlina in čudež, ki ga Levec podrobneje utemeljuje. Njegovo besedilo je performativno, teži k selekciji, olepševanju, idealiziranju: tako so na primer naglašeni pesnikova zglednost in uspešnost v osnovni šoli, nadaljnjem izobraževanju in ob zaključku univerzitetnega študija, omenjena je njegova zglednost v odvetniškem poklicu, nekoliko idealiziran je celo opis vnanjosti, saj naj bi bila okrog ust zanj karakteristična »poteza neke prisrčne dobrote, prijaznosti in ljubeznivosti« (nav. d.: 159); Ana Jelovšek je omenjena kot »ljubljena ženska« ali »mati njegovih otrok«, ne da bi bilo njuno razmerje kakor koli problematizirano; izpostavljeni so pesnikov etos, njegova srčna dobrota, nesebičnost, častnost in značajnost ter sploh njegova karizmatičnost. Po Levcu je bil naš pesnik, ki ga vsaj enkrat označi za genija (179), velik duševni aristokrat: »Niso ga umeli, a uklanjali so se njegovi duši, bil jim je čuden, nenavaden, izreden človek, njegov razum vedno bister, njegova sodba vedno zdrava, njegova beseda vedno modra, nenavadna.« (162) Nič presenetljivega torej, da je sklep eseja precej vznesen: »[N]jegove poezije prijajo omikanim in preprostim Slovencem, in s ponosom in ljubeznijo, častjo in slavo imenujemo Prešerna ljubljenca slovenskega naroda.« (176)

Manj zanimiva od zadnjih dveh prispevkov sta spisa Josipa Marna o Prešernu (1880) in Frana Celestina *France Preširen* ([1881], 1882) v hrvaškem jeziku. Marnov prispevek je bolj očrt pesniškega dela kot biografija, vendar vsebuje nekaj značilnih potez hagiografskega diskurza. Prešernova poezija je zanj »dar nebeški« (Marn 1880: 57), pri predstavitvi pesnika pa je pomemben

[14] Svoj esej namreč sklene z naslednjimi besedami: »Prešernove poezije [so] prava narodna knjiga; njegove poezije prijajo omikanim in preprostim Slovencem, in s ponosom in ljubeznijo, s častjo in slavo imenujemo Prešerna ljubljenca slovenskega naroda«. (Levec 1965: 176)

njegov etos. Označi ga predvsem za pesnika ljubezni (nav. d.: 56), kajti kot katoliku mu mračnejši del njegovih pesmi verjetno učinkuje preveč brezizhodno. Celestinov spis pa je precej bibliografski, prinaša namreč podrobne navedbe prvih objav posameznih pesmi in pretežno naštevalne razčlembe jezikovnega sloga, medtem ko so razlage pesmi iz *Poezij* omejene na prozno parafraziranje vsebine. Celestin večinoma črpa svoje ugotovitve iz Levčeve biografije in Marnovega pisanja v *Jezičniku*, a tudi iz Stritarja. Tudi nekoliko poznejša biografija in oris Prešernovega pesnjenja v *Zgodovini slovenskega slovstva* Karla Glaserja (1895: 147–160) sta v svojih predstavitvah razmeroma skopi,[15] novost je predvsem poročilo o prevodih Prešerna v tuje jezike.

Svojevrstno posebnost glede na doslej obravnavane spise, ki iščejo bolj v smer znanstvenega biografiranja, predstavlja biografski prikaz pesnikovih zgodnjih let z naslovom *Iz Prešernovega življenja* izpod peresa Toma Zupana; izhajal je leta 1881 in 1882 v nadaljevanjih v *Ljubljanskem zvonu*. Dokumentarno gradivo skuša namreč fikcionalizirati v »črtice«, a ostane nekje na pol poti. Spis je sentimentalen in stiliziran, pisan kot pripovedovalčev nagovor mladega oziroma »prijaznega« ali »dobrohotnega« bralca, ki mu govorec plastično umešča »našega« pesnika v prostor in čas v različnih fazah njegovega šolanja, vmes pa inscenira še iz ustnega izročila preoblikovane ganljive prizore iz poznejših časov (npr. matere na smrtni postelji, pesnika, ki bere njeno zadnje pismo, prvega srečanja z Matijo Čopom, slovesa ob odhodu na Dunaj itn.). Funkcija besedila je vsaj toliko performativna kot informativna, podatki pa izbrani glede na želeni učinek. Pripovedovalec obžaluje pesnikovo in Čopovo prezgodnjo smrt,[16] hvali pesnikov šolski uspeh in se pri tem sklicuje na dokumentarne in ustne vire, opominja mladega bralca na tla, po katerih je stopala Prešernova noga, imenuje nje-

[15] Svojevrstna izjema je naslednja posplošitev v duhu hagiografskega diskurza: »V Prešernovi dôbi je megleni romanticizem vladal v Evropi in naravno je, da je uplival tudi na Prešerna, vender si je naš pesnik vsled svoje genijalnosti ohranil dovolj samostalnosti. Dasi je gorko čutil, kako oddaljen od pravih idejalov je realni svet, vender ni postal preobčutljiv črnogledec, dobro prepričan, da je življenje pravih pesnikov in mučenikov neskončne vrednosti za njihov narod.« (Glaser 1895: 158)

[16] »[D]a bi še dandenes mej nami lahko bil starina Čop in še mej nami 80letni starček Preširen svojo labudnico pevajoč. To bi se vnemal zdaj ob teh modrih svojega ljudstva naš mladi narastaj; to bi se jima klanjalo Slovenstvo; to bi starčka kot dragocen zaklad čuval ves narod; to bi ja ponosno znal dvigniti na krepke svoje rame[.]« (Zupan 1881: 272–273)

gove mladostne prijatelje in sošolce ter dunajsko druščino, zbere njihove vtise o plemenitem pesnikovem značaju in dunajskem življenju itn. Tudi Zupanovo pisanje imamo lahko za primer hagiografskega diskurza, podobno kot to velja za pripoved Janeza Trdine *Doktor Prežir*, ki je izšla leta 1885 v *Ljubljanskem zvonu* kot štiriindvajseta bajka v nizu *Bajk in povesti o Gorjancih*.

V pismu Franu Levcu, uredniku *Ljubljanskega zvona*, piše Trdina o svoji pripovedi kot o »dolenjski legendi o Preširnu in Juliji« ter pojasnjuje, da je vpletel vanjo »tudi resnične prigodbe in reči iz njegovega in njenega življenja« (Trdina 1955: 393). V legendi ni mogoče prezreti ideje o tesni povezanosti pesnika z narodom in stilizacije, selektivnega spomina in poveličevalno obrambnega tona. Pripoved je Trdina položil v usta dekli Jeri kot eno njenih povesti, ona pa da je o doktorju Prežirju (Prešernu) marsikaj slišala od gostov v krčmi. »Vsi so trdili, da ga je treba šteti med največje razumnike, ki so se porodili v naši deželi in v našem narodu.« (Nav. d.: 77) Ob prvenstvu v narodnem okviru je pesnik opisan kot človek visokih etičnih načel in dejanj: »Zahteval je od vsakega človeka resnico in pravico in spoštoval je samo tistega, kdor se je odlikoval s čednostmi in vednostmi. Malopridneža in bedaka je črtil in preziral, čeprav je bil najmogočnejši velikaš in milijonar. On se ni znal ne lagati ne hliniti. Nikdar se ni nikomur prilizoval, uklanjal ali priporočal in prosil milosti.« (78) Pomagal je siromašnim, rad je zabaval otroke in jim kupoval sladke tržaške fige in ti so ga klicali doktor Figa. Pesnikovo vdajanje alkoholu je obravnavano prizanesljivo, omenjen je celo poskus samomora, vendar je poudarjena njegova spokorjenost vseh grehov na smrtni postelji in sprava s cerkvijo. Preostanek legende je pomešan z nadnaravnim dogajanjem in večinoma posvečen Juliji, ki po poroki živi v nekdanjem Rudolfovem (danes Novem mestu), izročilo pa prek Jere v značilnem Trdinovem dialoškem slogu posredujeta njena hišna in kuharica Marija ter služkinja Neža, Jerina dobra znanka. Tako izvemo na primer za Julijino nenavadno bolezensko občutljivost do napeva »Luna sije – kladvo bije«, ki ga je bilo pogosto slišati okoli njenega doma. Nekateri so petje pripisovali razposajenim dijakom, Neža pa je videla iz meglene Krke vstalo prikazen nesrečnega doktorja leteti pod gospodaričino spalnico, se trikrat prikloniti in zapeti z močnim glasom strašljivi napev. Neža je še zatrdila, da je videla na gospejinem pogrebu čudnega moža z zaprtimi očmi, za katerega se ji je zdelo, da sploh ne diha, in je takoj izginil, sama pa ga je imela za – doktorja Prežirja. Po gospejini smrti je popolnoma prenehalo tudi nočno petje njej tako strašne pesmi.

Prešeren je torej že v zadnji tretjini 19. stoletja v kulturni javnosti svojega časa pridobil položaj prvega slovenskega pesnika, bil prepoznan za nacionalnega pesnika in s tem ustanovitelja slovenske literarne kulture ter kulturnega svetnika. Če se zdi, da si je ta ideja tedaj šele nekako utirala pot, kakor nakazuje razvijajoči se hagiografski diskurz v njegovih biografijah, pa so bile politične, ekonomske in širše družbene okoliščine ob prelomu stoletja že popolnoma primerne za vzpostavitev kulta kulturnega svetnika in počastitveno literarno publikacijo *Prešernov album* (1900). Poleg tega je leto 1900 sovpadlo s stoletnico pesnikovega rojstva in časom, ko so se praznovanja sto- in večstoletnic, ki so bila barometer sodobnih vrednot in so odsevala elitna in popularna stališča tako do preteklosti kot do sedanjosti (Quinault 1998), razmahnila v pravo vročico (*centenary fever*: gl. Rigney in Leerssen 2014: 13–16). *Prešernov album* kot celoto imamo lahko za vez med literaturo, kanonizacijo in razvijajočo se nacionalizacijo Slovenije. Izdala ga je liberalna revija *Ljubljanski zvon* kot decembrsko številko mesečnika, obsegal pa je filološke prispevke nacionalne literarne vede, slavilne ode in novele, ki skušajo popularizirati pesnika v širši javnosti, Prešernove še nenatisnjene pesmi, prevode njegovih pesmi v tuje jezike, prispevke o prisotnosti Prešerna v slovenski in tujih literarnih kulturah (ruski, slovanskih sploh, švedski, nemški, srbski, hrvaški, italijanski), spominske anekdote in drugo. Iz perspektive literarne vede gre pri filoloških prispevkih za poskuse celovito ovrednotiti mesto in vlogo Prešerna kot nacionalnega pesnika v slovenski literarni kulturi in hkrati utreti njegovo pot v svet. Med najpomembnejšimi v *Albumu* je spis Ivana Prijatelja *Več Prešerna!* o kulturnopolitičnem pomenu Prešernove odločitve za slovenski jezik in proti ilirščini: s to gesto je hotel pesnik po Prijateljevem mnenju moralno dvigniti narod ter mu vliti samozavest in ga hkrati emancipirati med drugimi slovanskimi narodi.[17] Uvrščene slavilne pesmi so za tukajšnji razmislek manj pomembne, med proznimi sestavki, v katerih je mogoče najti posamezne elemente hagiografskega diskurza, pa sta zanimivi biografski črtici *Nezakonska mati* Frana Zbašnika in *Memento mori* Josipa Kostanjevca, ki inscenirata nastanek istoimenskih Prešernovih pesmi. Ob njiju so uvrščeni še noveleta *Hrepenenje* Franca Ksavra Meška (na Prešerna se navezuje le v pribesedilju, na *Poezije* pa v ekspoziciji, kot protagonistova priljubljena lektira), spominski zapis o očetu *V samotni uri* pesnikove hčere Ernestine Jelovšek, noveleta *Mala rokavičarica* Frana Govekarja (o

[17] Po Prijateljevem mnenju je pravi cilj Slovanstva v sedanjem trenutku lahko edino to, »da bi se usposobilo iti v kulturnem napredovanju ob strani drugih narodov« (Prijatelj 1900: 732).

Prešernovi zvezi z Ano Jelovšek) in *Prešernova vrtnica* Rada Murnika, ki med drugim tematizira pesnikovo smrt in njegov pogreb.

Obravnave hagiografskega diskurza v zgodnjih biografijah o Prešernu pa ne bomo zaključili z *Albumom,* ampak s publikacijo Engelberta Gangla *Slava Prešernu!*, objavljeno 1905 ob odkritju Prešernovega spomenika v Ljubljani in napisano po naročilu Društva slovenskih književnikov in časnikarjev posebej za to priložnost. Kot podrobneje popisuje Dović (2014: 235–245), je bilo prav odkritje tega spomenika eden od vrhuncev čaščenja pesnika v procesu razvijajočega se slovenskega kulturnega nacionalizma, tako da predstavlja knjižica, ki je bila namenjena diseminaciji kulta pesnika med slovensko mladino in širšim občinstvom (prim. Gangl 1905: 1), prikladnejšo zaokrožitev problematike. Publikacija je značilen primer kompleksnega hagiografskega diskurza. Avtor v predgovoru izrecno poudarja, da je skušal ustvariti o življenju in delovanju tako podobo Prešerna, ki je primerna razumevanju zlasti mladih bralcev in bralk, ter da je njegov namen buditi ponos, širiti obzorja, ustvarjati podlago nadaljnjemu proučevanju slovenske književne zgodovine, saj so življenja slavnih mož lep zgled: »Vsa dela velikih mož se družijo v mogočno povelje, ki ga je izrazil z lepimi besedami pesnik Stritar: Svetó služimo sveti domovini!« (Nav. m.) Glavno besedilo nedvoumno konstruira kulturnega svetnika, saj ustvarja podobo pesnika, ki s svojim delovanjem služi narodu, opira jo na ustno in pisno izročilo ter ga stilizira in idealizira, kakor je skladno s performativno funkcijo besedila, ter je pri tem selektivno pri prikazovanju življenjepisnih dejstev. Iz življenjepisa je povsem izpuščeno Prešernovo ljubezensko življenje, tudi ljubezenskih pesmi ni med izbranimi objavljenimi pesmimi, vloženimi med posamezne dele besedila, pač pa so v njem skrbno zajete prijateljske vezi s sodobniki in pomembne kulturnopolitične geste, kot sta pesnikovo stališče do abecedne vojne, odnos do Vraza in ilirizma itn. Prešernov pomen za slovenski narod je ponazorjen z znamenitim Stritarjevim citatom o pomenu *Poezij*, ki bi se med drugimi narodi izkazale pred najvišjim sodnikom. Publikacijo (drugo pomnoženo izdajo) sklepajo predstavitev kiparja Ivana Zajca in opis spomenika[18] skupaj z vzklikom: »Slava Prešernu!«

[18] »Tak je torej spomenik najslavnejšega slovenskega pesnika Franceta Prešerna, spomenik, ki ga je postavila ljubezen in hvaležnost vsega slovenskega naroda. Naj bi kazal ta spomenik vsemu svetu, da smo ponosni in srečni, ker imamo svojega Prešerna, velikega po duhu in srcu, da smo ponosni in srečni, ker smo Slovenci, ki premoremo dela takega veleuma!« (Gangl 1905: 54)

Na podlagi povedanega se torej ponuja sklep, da je hagiografski diskurz v življenjepisnih praksah, ki so v 19. stoletju Slovencem konstruirale podobo Prešerna, vzpostavljale njegov pomen in visoko umeščale njegovo poezijo v slovenski literarni kulturi, pravzaprav vseskozi »prilival olje na ogenj« njegovega kulturnega svetništva, ki se je v ozračju kulturnega nacionalizma močno razplamtel. Nadaljevanje razprave bi pokazalo, če se je z razmahom biografij o Prešernu v 20. in 21. stoletju spremenil tudi hagiografski diskurz, se morda razkrojil ali celo izginil. A to je lahko že tema nove raziskave.

Literatura

Celestin, Fran, 1882: *France Preširen: Sa Preširnovom slikom; Preštampano iz »Vienca«* god. 1881. Zagreb: [samozaložba].

Delehaye, Hippolyte, 1905: *Les Légendes hagiographiques*. Bruselj: Société des Bollandistes.

Dolinar, Darko, 1987: Biografija. V: Alenka Dermastia (ur.): *Enciklopedija Slovenije*. 1. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 270.

Dović, Marijan, 2010: France Prešeren: A Conquest of the Slovene Parnassus. V: Marcel Cornis-Pope in John Neubauer (ur.): *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*. 4. Amsterdam: John Benjamins. Str. 97–109.

Dović, Marijan, 2011: Nacionalni pesniki in kulturni svetniki: kanonizacija Franceta Prešerna in Jónasa Hallgrímssona. *Primerjalna književnost* 34, št. 1, str. 147–163.

Dović, Marijan, 2014: Prešeren 1905: Ritual Afterlives and Slovenian Nationalism. V: Joep Leerssen in Ann Rigney (ur.): *Commemorating Writers in Nineteenth-Century Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Str. 224–249.

Egilsson, Sveinn Yngvi, 2011: Nation and Elevation: Some Points of Comparison between the »National Poets« of Slovenia and Iceland. *Primerjalna književnost* 34, št. 1, str. 127–145.

Gangl, Engelbert, 1905: *Slava Prešernu!: Ob odkritju Prešernovega spomenika v Ljubljani*. Ljubljana: Narodna tiskarna.

Glaser, Karol, 1895: *Zgodovina slovenskega slovstva*. 2. Ljubljana: Slovenska matica.

Head, Thomas, 2001: Introduction. V: Thomas Head (ur.): *Medieval Hagiography: An Anthology*. New York: Routledge. Str. xiii–xxxviii.

Helgason, Jón Karl, 2011: Relics and Rituals: The Canonization of Cultural »Saints« from a Social Perspective. *Primerjalna književnost* 34, št. 1, str. 165–189.

Jolles, André, 1978: *Jednostavni oblici.* Prev. Vladimir Biti. Zagreb: Studentski centar Sveučilišta.

Juvan, Marko, 2011: Romantika in nacionalni pesnik na evropskih obrobjih: Prešeren in Hallgrímsson. Uvod v tematski sklop. *Primerjalna književnost* 34, št. 1, str. 119–126.

Kos, Janko, 1992: Legenda. V: Alenka Dermastia (ur.): *Enciklopedija Slovenije*. 6. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 117–118.

Kunze, Konrad, 2007: Legende. V: Harald Fricke (ur.): *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft*. 2. Berlin: De Gruyter. Str. 389–393.

Levec, Fran, 1965: *Eseji, študije in potopisi*. Ljubljana: Slovenska matica.

Levstik, Fran, 1956: *Zbrano delo*. 6. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: DZS.

Marn, Josip, 1980: Dr. France Prešern. *Jezičnik*, št. 18, str. 43–60.

Nemoianu, Virgil, 2002: »National Poets« in the Romantic Age: Emergence and Importance. V: Angela Esterhammer (ur.): *Romantic Poetry*. Amsterdam: John Benjamins. Str. 249–255.

Ogrin, Matija, 2011: Dober Legent teh Suetnikov: Koroški rokopis iz 18. stoletja. *Primerjalna književnost* 34, št. 3, str. 65–79.

Quinault, Roland, 1998: The Cult of the Centenary, c. 1784–1914. *Historical Research* 71, št. 176, str. 303–323.

Prijatelj, Ivan, 1900: Več Prešerna! V: Anton Aškerc (ur.): *Prešernov album: Ob stoletnici pesnikovega rojstva.* Ljubljana: Ljubljanski zvon. Str. 724–732.

Rigney, Ann, in Joep Leerssen: Introduction: Fanning out from Shakespeare. V: Joep Leerssen in Ann Rigney (ur.): *Commemorating Writers in Nineteenth-Century Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Str. 1–23.

Smolik, Marijan, 1997: Pregled slovenskega hagiografskega slovstva. V: Jože Pogačnik (ur.): *Zbornik ob sedemdesetletnici Franceta Bernika*. Ljubljana: ZRC SAZU. Str. 497–514.

Stritar, Josip, 1955: *Zbrano delo*. 6. Ur. France Koblar. Ljubljana: DZS.

Trdina, Janez, 1955: *Zbrano delo*. 7. Ur. Janez Logar. Ljubljana: DZS.

Van Uytfanghe, Marc, 1993: L'hagiographie : Un »genre« chrétien ou antique tardif? *Analecta Bollandiana*, št. 111, str. 135–188.

Van Uytfanghe, Marc, 2011: L'origines et les ingrédients du discours hagiographique. *Sacris Erudiri*, št. 50, str. 35–70.

Vidmar, Živa, Katja Stergar in Darja Butina (ur.), 2009: *Literatura: leksikon*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Zimmermann, Alfons M., 1934: Legende. V: Michael Buchberger (ur.): *Lexikon für Theologie und Kirche*. 6. Freiburg: Herder. 450–451.

Zupan, Tomo, 1881: Iz Preširnovega življenja. *Ljubljanski zvon* 1, št. 1, str. 13–16, 271–276, 335.